

ДИНАМІКА ЗМІН КЛІМАТУ ТА ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ КАТАКОМБНОГО СУСПІЛЬСТВА ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

С. Пустовалов (кафедра культурології та археології)

Загальновідомо, що суббореальний період голоцену на теренах України та взагалі Східної Європи відзначається помітною континенталізацією клімату, посушливістю (Брукс, 1952, Бучинський, 1963, Кременецький, 1991 та ін.). За В. К. Кременецьким, в цей час на торфовищах різко скорочується накопичення опадів, зменшується площа заплавних лісів та питома вага волого-теплолюбивих рослин, зокрема: клена, сосни, в'яза, граба, винограду. Більше стає вільхи. Різко скорочується обсяг річного водоскиду в р. Дніпро (Швець). Г. І. Швецю вдалося скорелювати накопичення стрічкових глин з Сакського озера в Криму та дані водності Дніпра й довести тотожність кліматичних процесів в Криму та Північному Причорномор'ї. За його дослідженнями, з 1900 р. до н.е. по 1700 р. до н.е. різко зменшується кількість опадів. В окремі роки рівень води падав до 40—50% від норми (сучасний стан). Це вже метеорологічні катастрофи. Вони частішають у XVIII ст. до н.е., в середньому повторюючись не рідше одного разу на десятиліття. Дуже посушливі роки складали від 20 до 60% на десятиліття. Загалом, наприкінці III тис. до н.е. водність Дніпра була більшою від сучасного стану на 15%, а через два століття складала вже 86% від сьогоденної. Тобто коливання водності досягли майже 30%.

Відомо, що клімат залежить від двох основних чинників: сонячної радіації та кількості опадів. Якщо прийняти за константу сонячну радіацію, то, маючи відомості про кількість опадів, можна вийти на кількісні показники зміни клімату. Так, за В. Г. Мордковичем, степові підзони відрізняються за кількістю опадів на 15% (Мордкович, 1982, с.27). Виходячи з наведених розрахунків, до кінця III тис. до н.е. (початок існування катакомбної спільності) підзони степу були зсунуті на південь від сучасного стану на одну підзону, а наприкінці XVIII ст. (кінець катакомбної спільності) на одну підзону на північ від сучасного стану.

Отже, спочатку справжній степ сягав майже Присивашся, тоді як лісостеп спускався до широти Нікополя. Наприкінці існування катакомбної спільності сухий степ з елементами пустелі відсунувся до того ж таки Нікополя, тоді як справжній степ займав територію сучасного лісостепу. Такі зміни клімату за часів існування катакомбної спільності мали призвести до суттєвих змін у господарській

діяльності цього населення. Ґрунтуючись на топографії короткочасних стоянок та поселень у пониззі Дніпра, прилеглих районів та поселень Середнього Подніпров'я, можна реконструювати сезонні переміщення населення та худоби (див. табл.).

Тобто, на ранньому етапі суббореалу катакомбне населення мало змогу існувати у відкритому степу — лісостепу, спускаючись до заплав лише взимку. З часом степ починає використовуватись лише вряди-годи, а потім стає непридатним для ведення рухливого скотарства. Тому худобу починають влітку відганяти на північ, що фіксується катакомбними матеріалами на середньодніпровських поселеннях.

час / пора року	до 1900 р. до н.е.	1900–1800 рр. до н.е.	після 1800 р. до н.е.
зима	заплава	заплава	Нижнє Подніпров'я, заплава
весна	відкритий степ	відкритий степ	Середнє Подніпров'я, заплава
літо		балки чи заплави	
осінь	поди та балки	відкритий степ	Нижнє Подніпров'я, заплава

Реконструйована картина дозволяє з нових позицій розглядати й динаміку заселення степу в катакомбний час. Інгульське населення не виходить на пізньому етапі у відкритий степ, а, навпаки, мешкаючи там з самого початку, спускається з погіршенням клімату до заплав. Рання поява інгульського населення відстоюється рядом авторів (Шарафутдинов, 1970, Чмихов, Черняков, 1988, Пустовалов, 1995).

Можливо, що екологічний удар (посуха), якого зазнав південь України у ХХ ст. до н.е., міг бути причиною згуртування катакомбного суспільства й сприяв остаточному оформленню станово-кастової системи. Відмічені кліматичні умови в епоху існування катакомбного суспільства, враховуючи періодичність водності Дніпра, можуть відтворитися в першій пол. ХХІ ст. Тобто клімат початку II тис. до н.е. може бути палеоаналогом досить близького майбутнього на території України.